

## Η Οδηγία 2000/78/ΕΚ, 25 χρόνια μετά: Η πρόσβαση στη δικαιοσύνη των ΑμεΑ στις υποθέσεις C-795/19 και C-824/19 και η επιρροή της Διεθνούς Σύμβασης Δικαιωμάτων των ΑμεΑ

Ευάγγελος Εκμεκτσόγλου\*

### I. Εισαγωγικά

Σκοπός του παρόντος κειμένου αποτελεί η παρουσίαση και ο σχολιασμός 2 σχετικά πρόσφατων αποφάσεων του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: ΔΕΕ), οι οποίες έχουν ως κεντρικό σημείο αναφοράς την Οδηγία 2000/78/ΕΚ και ειδικότερα την απαγόρευση των διακρίσεων λόγω αναπηρίας στον τομέα της απασχόλησης. Πρόκειται για τις αποφάσεις C-795/19 (*XX κατά Tartu Vangla*<sup>1</sup>) και C-824/19 (*TC, UB κατά της Επιτροπής Προστασίας κατά των Διακρίσεων και VA*<sup>2</sup>). Το ενδιαφέρον που εμφανίζουν οι εν λόγω αποφάσεις έγκειται στο γεγονός ότι συμπλέκουν ζητήματα που αφορούν από την μία πλευρά, το ενωσιακό δίκαιο απαγόρευσης των διακρίσεων και από την άλλη πλευρά το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία (στο εξής: ΑμεΑ) σχετικά με την πρόσβαση στην δικαιοσύνη, δικαίωμα το οποίο εντάσσεται στο προστατευτικό πλαίσιο τόσο των άρθρων 21 και 26 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (στο εξής: ΧΘΔ) όσο και του άρθρου 13 της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα των ΑμεΑ (στο εξής: ΔΣΔΑΑ), στην οποία είναι συμβαλλόμενο μέρος η ΕΕ<sup>3</sup>.

Επομένως, εντός του πλαισίου αυτού, σε μία πρώτη ενότητα θα αναλυθεί το περιεχόμενο του δικαιώματος περί της πρόσβασης των ΑμεΑ στην δικαιοσύνη όπως αυτό προστατεύεται σε επίπεδο πρωτογενούς και δευτερογενούς ενωσιακού δικαίου αφενός και σε επίπεδο ΔΣΔΑΑ αφετέρου. Στην συνέχεια, θα ακολουθήσει η παρουσίαση των πραγματικών περιστατικών και του συλλογισμού του ΔΕΕ στις δύο προαναφερόμενες αποφάσεις, προκειμένου να διατυπωθεί εν τέλει ένας σύντομος σχολιασμός τους επιδιώκοντας να καταλήξουμε πιθανώς, στο συμπέρασμα της σύγκλισης της ΔΣΔΑΑ με την Οδηγία 2000/78, η οποία φαίνεται να δέχεται μία ευρεία ερμηνεία υπό το πρίσμα του άρθρου 13 ΔΣΔΑΑ με στόχο την αποτελεσματικότερη προστασία των δικαιωμάτων των ΑμεΑ.

### II. Η πρόσβαση στη δικαιοσύνη για τα ΑμεΑ

#### 1. Το πλαίσιο της ΔΣΔΑΑ

Το άρθρο 13 της ΔΣΔΑΑ με τίτλο «Πρόσβαση στην δικαιοσύνη», αποτελεί το πρώτο άρθρο που κατοχυρώνει ρητά το εν λόγω δικαίωμα σε επίπεδο Συμβάσεων στο διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ερμηνεύοντας ευρέως την έννοια της δικαιοσύνης<sup>4</sup>. Ειδικότερα, το άρθρο 13 καλύπτει όλες τις πτυχές ενός δικαστικού συστήματος (π.χ. πρόσβαση στις εκάστοτε δικαστικές ή προδικαστικές διαδικασίες, καθώς και στο δομημένο περιβάλλον των δικαστηρίων) και εξασφαλίζει την συμμετοχή των ΑμεΑ στην δικαιοσύνη είτε ως άμεσων είτε ως έμμεσων συμμετεχόντων, μέσα από τις απαραίτητες

\* Υπ. Διδάκτωρ Νομικής Σχολής ΑΠΘ, Υπότροφος «Ε. Βασιλακάκη», ΚΛΕΟΔ

<sup>1</sup> ΔΕΕ C-795/19, *Tartu Vangla*, 15.07.2021, ECLI:EU:C:2021:606.

<sup>2</sup> ΔΕΕ C-824/19, *Komisija za zashtita ot diskriminatsia*, 21.10.2021, ECLI:EU:C:2021:862.

<sup>3</sup> Η ΔΣΔΑΑ αποτελεί την πρώτη διεθνή σύμβαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην οποία προσχώρησε η ΕΕ και τέθηκε σε ισχύ για την τελευταία από το 2011, βλ. 2010/48/ΕΚ, Απόφαση του Συμβουλίου σχετικά με τη σύναψη, από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα, της σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία, 26.11.2009, L 23/35. Σημειώνεται παράλληλα, ότι η ΔΣΔΑΑ ενσωματώθηκε στην ελληνική έννομη τάξη με τον Ν. 4074/2012 (ΦΕΚ Α' 88/11.4.2012).

<sup>4</sup> Το κείμενο του άρθρου αναφέρει τα εξής: «1. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη διασφαλίζουν στα άτομα με αναπηρίες αποτελεσματική πρόσβαση στη δικαιοσύνη, σε ίση βάση με τους άλλους, συμπεριλαμβανομένης και της παροχής διαδικαστικών και κατάλληλων για την ηλικία διευκολύνσεων, προκειμένου να διευκολυνθεί ο αποτελεσματικός ρόλος τους ως άμεσων και έμμεσων συμμετεχόντων και ως μαρτύρων, σε όλες τις νομικές διαδικασίες, συμπεριλαμβανομένων και των ανακριτικών και λοιπών προκαταρκτικών σταδίων. 2. Προκειμένου να βοηθήσουν στη διασφάλιση αποτελεσματικής πρόσβασης στη δικαιοσύνη για τα άτομα με αναπηρίες, τα Συμβαλλόμενα Κράτη προάγουν την κατάλληλη κατάρτιση εκείνων που εργάζονται στον τομέα της απονομής της δικαιοσύνης, συμπεριλαμβανομένης και της αστυνομίας και του προσωπικού των φυλακών.».

διαδικαστικές προσαρμογές<sup>5</sup>. Με άλλα λόγια, δεν γίνεται λόγος για τα ΑμεΑ μόνο ως διάδικα μέρη, αλλά και ως μάρτυρες, ένορκοι, ή ως συμμετέχοντες σε προδικαστικές διαδικασίες ή ακόμη και ως κρατούμενοι<sup>6</sup>.

Παράλληλα, το άρθρο 13 ΔΣΔΑΑ πρέπει να ερμηνεύεται σε συνδυασμό με άλλα άρθρα της Σύμβασης, προκειμένου να διασφαλίζεται η ολοκληρωμένη και ισότιμη, χωρίς διακρίσεις συμμετοχή των ΑμεΑ στην δικαιοσύνη, αίροντας τα φυσικά εμπόδια ή άλλα ζητήματα που μπορεί να υπάρχουν στο δικαστικό σύστημα. Προς τον σκοπό αυτό, τα κρίσιμα άρθρα είναι το άρθρο 5 περί απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω αναπηρίας, το άρθρο 9 περί προσβασιμότητας σε τομείς όπως το δομημένο περιβάλλον, καθώς και συστήματα πληροφόρησης και επικοινωνίας (τομείς που μας ενδιαφέρουν ιδίως στις 2 αποφάσεις του ΔΕΕ που θα παρουσιαστούν παρακάτω) και το άρθρο 12 για την ισότιμη αναγνώριση ενώπιον του νόμου και συγκεκριμένα την υποστήριξη της νομικής και δικαιοπρακτικής ικανότητας των ΑμεΑ<sup>7</sup>.

## 2. Το ενωσιακό πλαίσιο

Σε πρώτη φάση, η σημασία της πρόσβασης στην δικαιοσύνη για την ενωσιακή έννομη τάξη μπορεί να εντοπιστεί στο άρθρο 67 παρ. 4 ΣΛΕΕ, δηλαδή εντός του πλαισίου των διατάξεων για τον Χώρο Ελευθερίας Ασφάλειας και Δικαιοσύνης, για τον οποίο η ΕΕ έχει συντρέχουσα αρμοδιότητα, σύμφωνα με το άρθρο 4 παρ. 1 περ. ι' ΣΛΕΕ. Η παρ. 4 του άρθρου 67 αναφέρει ότι «Η Ένωση διευκολύνει την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, ιδίως με την αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης των δικαστικών και εξώδικων αποφάσεων σε αστικές υποθέσεις».

Πιθανώς μεγαλύτερη σημασία για τους σκοπούς της παρούσας μελέτης έχει το άρθρο 47 του ΧΘΔ για το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής, το οποίο αποτελεί γενική αρχή του δικαίου της ΕΕ<sup>8</sup> και εξασφαλίζει την αποτελεσματική δικαστική προστασία των δικαιωμάτων που πηγάζουν από το ενωσιακό δίκαιο, χωρίς διακρίσεις, που μπορεί να προκαλούνται π.χ. από την στενή ερμηνεία των κανόνων περί ικανότητας δικαστικής παράστασης (κάτι που επηρεάζει ιδίως τα ΑμεΑ, λαμβανομένου υπόψιν ιδίως του άρθρου 12 ΔΣΔΑΑ που αναφέρθηκε παραπάνω), την απουσία επαρκούς νομικής βοήθειας (ευεργέτημα πενίας), ή άλλα ζητήματα προσβασιμότητας. Περαιτέρω, η απαγόρευση αυτή των διακρίσεων προκύπτει από την συνδυαστική ερμηνεία του εν λόγω άρθρου με τα άρθρα 21 και 26 ΧΘΔ. Το πρώτο αφορά ακριβώς την απαγόρευση των διακρίσεων για διάφορους λόγους (συμπεριλαμβανομένης της αναπηρίας), ενώ το δεύτερο σχετίζεται ειδικότερα με τα ΑμεΑ και την ένταξή τους στην κοινωνία, μέσα από την ισότιμη απόλαυση των δικαιωμάτων τους, συμπεριλαμβανομένης άρα και της πρόσβασης στην δικαιοσύνη.

Επιπλέον, σε επίπεδο παράγωγου δικαίου, υπάρχει μία σειρά Οδηγιών κυρίως στον τομέα της ποινικής δικαιοσύνης, οι οποίες αναφέρονται ρητά στην προστασία των ευάλωτων ατόμων (άρα και ΑμεΑ) στο πλαίσιο διαφόρων ποινικών διαδικασιών. Ενδεικτικά, μπορούν να αναφερθούν η Οδηγία 2010/64 για το δικαίωμα διερμηνείας κατά την ποινική διαδικασία (βλ. άρθρο 2 για τα άτομα με προβλήματα ακοής ή ομιλίας και το σημείο 27 του Προοιμίου για τα ευάλωτα άτομα και ΑμεΑ), η Οδηγία 2012/29 για την προστασία των θυμάτων της εγκληματικότητας (διάφορα σημεία του Προοιμίου, άρθρα 1, 3 και 22 για ειδική μέριμνα των ΑμεΑ κατά την επικοινωνία τους με τις αρχές, αναφορά που μάλιστα ομοιάζει με τις διαδικαστικές προσαρμογές της ΔΣΔΑΑ), η Οδηγία 2012/13 για το δικαίωμα ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών (άρθρο 3 παρ. 2 για τους ευάλωτους υπόπτους ή κατηγορούμενους) και η Οδηγία 2016/343 για την ενίσχυση ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου αθωότητας και του δικαιώματος

<sup>5</sup> Η έννοια των διαδικαστικών προσαρμογών είναι ιδιαίτερα περίπλοκη και η ανάλυσή της δεν είναι σκόπιμη στο παρόν κείμενο. Αυτό που μπορεί να αναφερθεί εδώ είναι ότι η εν λόγω έννοια τοποθετείται κάπου ενδιάμεσα στους όρους της προσβασιμότητας και των εύλογων προσαρμογών, βλ. ενδεικτικά, E. FLYNN, Article 13-Access to Justice, σε: I Bantekas / M. Ashley Stein / D. Anastasiou (επιμ.), *The UN Convention On the Rights of Persons with Disabilities: A Commentary*, 2018, σ. 395-396.

<sup>6</sup> E. FLYNN / A. LAWSON, *Disability and Access to Justice in the European Union: Implication of the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities*, *European Yearbook of Disability Law* (4)2013, σ. 28-30.

<sup>7</sup> Ο.π., σ. 24-26.

<sup>8</sup> Βλ. ενδεικτικά τις αποφάσεις του ΔΕΕ C-222/84, *Johnston κατά Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary*, 15.05.1986, ECLI:EU:C:1986:206, σκ. 18, ΔΕΕ C-97/91, *Oleificio Borelli κατά Επιτροπής*, 03.12.1992, ECLI:EU:C:1992:491 σκ. 14.

παράστασης του κατηγορουμένου στη δίκη του στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας (σημ. 42 του Προοιμίου για την λήψη υπόψη των ιδιαίτερων αναγκών των ευάλωτων προσώπων)<sup>9</sup>.

### III. Η Οδηγία 2000/78

Ο δεύτερος άξονας των κρίσιμων υποθέσεων που πρέπει να αναφερθεί έστω εν συντομία πριν την ανάλυση των τελευταίων, είναι η Οδηγία 2000/78 για την απαγόρευση των διακρίσεων και την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία. Πρόκειται για μία Οδηγία, η οποία μέσω της ερμηνείας των στόχων της από το ΔΕΕ, ουσιαστικά εγγυάται την απόλαυση εκ μέρους κάθε ατόμου των πλεονεκτημάτων (υλικών και άυλων) που προσφέρει η συμμετοχή τους στην παραγωγή/η οικονομική τους συμμετοχή σε μία κοινωνία. Η συμμετοχή αυτή αποκαλείται στην θεωρία και ως «λειτουργία κοινωνικοποίησης<sup>10</sup>» που είναι ιδιαίτερα σημαντική για τα ΑμεΑ αν λάβουμε υπόψη και τον σκοπό της κοινωνικής ένταξης του άρθρου 26 ΧΘΔ που προαναφέρθηκε.

Όσον αφορά ειδικότερα την έννοια της αναπηρίας καθαυτή, αν και κανένας από τους απαγορευμένους λόγους διάκρισης δεν επεξηγείται ρητά εντός της Οδηγίας, πρέπει να δεχτούμε ότι ο ορισμός της αναπηρίας συγκλίνει με τον ορισμό που δίνει το άρθρο 1 παρ. 2 της ΔΣΔΑΑ, όπου αναφέρεται ότι «Τα άτομα με αναπηρίες περιλαμβάνουν εκείνα που έχουν μακροχρόνια σωματικά, διανοητικά, πνευματικά ή αισθητήρια εμπόδια, που, σε αλληλεπίδραση με διάφορα εμπόδια, μπορούν να παρεμποδίσουν την πλήρη και αποτελεσματική συμμετοχή τους στην κοινωνία, σε ίση βάση με τους άλλους». Το συμπέρασμα αυτό ενισχύεται από την ίδια τη νομολογία του ΔΕΕ, το οποίο έχει αναφερθεί ήδη, μεταξύ άλλων, στο στοιχείο του «μακροχρόνιου», το οποίο πρέπει να χαρακτηρίζει την αναπηρία<sup>11</sup>, στην συμπερίληψη της έννοιας της ασθένειας στην έννοια αυτή<sup>12</sup>, αλλά και γενικότερα στην ανάγκη της εναρμονισμένης ερμηνείας της Οδηγίας με την ΔΣΔΑΑ<sup>13</sup>.

Ειδικά για τα ΑμεΑ, κρίσιμο είναι το άρθρο 5 το οποίο προβλέπει την υποχρέωση για την πραγματοποίηση εύλογων προσαρμογών από τον εκάστοτε εργοδότη πριν την απόλυση (που αποτελεί πάντοτε *ultima ratio*), προκειμένου να εξασφαλιστεί η ισότιμη απόλαυση του δικαιώματος στην εργασία από τα ΑμεΑ, καλύπτοντας με άλλα λόγια, τις εργασιακές τους ανάγκες. Η υποχρέωση αυτή τίθεται υπό τον περιορισμό του δυσανάλογου βάρους, δηλαδή όταν η αιτούμενη εύλογη προσαρμογή καθίσταται λειτουργικά δυσχερής ή όταν επιφέρει υπερβολικό οικονομικό κόστος, στοιχεία τα οποία κρίνονται με βάση παράγοντες όπως το μέγεθος και τους οικονομικούς πόρους της επιχείρησης-εργοδότη, την τυχόν διαθέσιμη κρατική χρηματοδότηση ή ενίσχυση, αλλά και τον αντίκτυπο στον χώρο εργασίας<sup>14</sup>. Για παράδειγμα, στο πλαίσιο της πρόσβασης στην δικαιοσύνη, μια εύλογη προσαρμογή θα μπορούσε να περιλαμβάνει την παροχή συχνότερων διαλειμμάτων για ένα άτομο με σωματική αναπηρία ή την παροχή διερμηνέα νοηματικής γλώσσας για την επικοινωνία με ένα κωφό άτομο.

Θα πρέπει να αναφερθούν τέλος, για την πληρότητα της ανάλυσης επί της Οδηγίας 2000/78, δύο ακόμη άρθρα της τελευταίας. Το πρώτο είναι το άρθρο 4 παρ. 1 που προβλέπει ότι η διαφορετική μεταχείριση μπορεί να δικαιολογηθεί εφόσον το χαρακτηριστικό που συνδέεται με έναν απαγορευμένο λόγο διάκρισης αποτελεί ουσιαστική και καθοριστική επαγγελματική προϋπόθεση και εφόσον τηρείται η αρχή της αναλογικότητας. Σαφώς, δεδομένου ότι η εν λόγω διάταξη συνιστά εξαίρεση στην απαγόρευση διακρίσεων, θα πρέπει να ερμηνεύεται στενά, κάτι που επιβεβαιώνεται εξάλλου και εντός

<sup>9</sup>. Για μια πιο αναλυτική κριτική των Οδηγιών αυτών και του πώς αντιμετωπίζουν την έννοια της ευαλωτότητας, η οποία δεν περιλαμβάνεται εντούτοις στο κείμενο της ΔΣΔΑΑ, βλ. E. FLYNN / A. LAWSON, Disability and Access to Justice in the European Union: Implication of the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities, ό.π., σ. 37-40, L. WADDINGTON, EU Criminal Law and Persons with Disabilities: Reflections on "Vulnerability" and the Influence of the CRPD, American Journal of International Law Unbound (116) 2022.

<sup>10</sup>. R. XENIDIS, The Polysemy of Anti-Discrimination Law: The Interpretation Architecture of the Framework Employment Directive at the Court of Justice, Common Market Law Review (58)2021, σ. 1655-1656.

<sup>11</sup>. Συνεκδικασθείσες υποθέσεις ΔΕΕ C-335/11 και C-337/11, *HK Danmark*, 11.04.2013, ECLI:EU:C:2013:222, σκ. 37-41.

<sup>12</sup>. C-5/24, *Pauni*, 11.09.2025, ECLI:EU:C:2025:689, σκ. 25-29.

<sup>13</sup>. C-395/15, *Daouidi*, 01.12.2016, ECLI:EU:C:2016:917, σκ. 40-41.

<sup>14</sup>. L. WADDINGTON, EU Criminal Law and Persons with Disabilities: Reflections on "Vulnerability" and the Influence of the CRPD, ό.π., σ. 183-184.

των δύο αποφάσεων που μας απασχολούν<sup>15</sup>. Το δεύτερο άρθρο είναι το άρθρο 9, το οποίο αφορά την θέσπιση εθνικών διοικητικών και δικαστικών διαδικασιών στα κράτη-μέλη προκειμένου να δίνεται η δυνατότητα στα θιγόμενα πρόσωπα να διεκδικούν τα δικαιώματά τους που πηγάζουν από την Οδηγία σε περιπτώσεις απαγορευμένης διάκρισης<sup>16</sup>. Αν και η διάταξη αυτή δεν απασχόλησε το ΔΕΕ στις δύο αποφάσεις (ενώ και η σχετική επ' αυτού νομολογία δεν περιλαμβάνει διακρίσεις σε βάρος ΑμεΑ), εντούτοις αποτελεί κρίσιμο στοιχείο ως προς την πραγμάτωση του δικαιώματος πρόσβασης στην δικαιοσύνη σε εθνικό επίπεδο.

Σε κάθε περίπτωση, αυτό που μας ενδιαφέρει γενικότερα είναι ότι το ΔΕΕ ερμηνεύει ευρέως την Οδηγία 2000/78 τόσο ως προς το περιεχόμενό της *ratione materiae* (π.χ. καλύπτει τόσο τον ιδιωτικό, όσο και τον δημόσιο τομέα, όλα τα στάδια της απασχόλησης, από την πρόσληψη μέχρι την απόλυση, συμπεριλαμβανομένης της επαγγελματικής/εκπαιδευτικής κατάρτισης<sup>17</sup>) όσο και *ratione personae*<sup>18</sup>, γεγονός που όπως θα φανεί, «ανοίγει τον δρόμο» προκειμένου το δικαίωμα πρόσβασης στην δικαιοσύνη για τα ΑμεΑ να συμπεριληφθεί εξίσου αρμονικά στο πεδίο εφαρμογής της. Πρέπει επιπλέον να τονιστεί στο σημείο αυτό ότι η «επέκταση» αυτού του πεδίου εφαρμογής της Οδηγίας αποκτά επιπλέον σημασία ιδίως λόγω της έλλειψης άλλου ενωσιακού νομοθετήματος που απαγορεύει τις διακρίσεις και πέρα από το πλαίσιο της εργασίας (η πρόταση Οδηγίας του 2008 εκ μέρους της Επιτροπής για την εφαρμογή της ίσης μεταχείρισης και εκτός του τομέα της απασχόλησης δεν έχει βρει ακόμη την απαιτούμενη νομοθετική πρόθεση για να καταστεί και επίσημα Οδηγία).

#### IV. Οι αποφάσεις του ΔΕΕ

##### 1. Τα πραγματικά περιστατικά και ο συλλογισμός του ΔΕΕ

###### 1.1. XX κατά Tartu Vangla

Ξεκινώντας από την απόφαση *Tartu Vangla*, τα πραγματικά περιστατικά είχαν ως εξής: η διαφορά ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων της Εσθονίας προέκυψε ανάμεσα στον XX, σωφρονιστικό υπάλληλο και προσφεύγοντα-ενάγοντα στις εθνικές δικαστικές διαδικασίες, και την φυλακή Tartu, στην οποία εργαζόταν ο πρώτος για περίπου 15 χρόνια. Ειδικότερα, τα καθήκοντα του XX αφορούσαν, μεταξύ άλλων, την εποπτεία προσώπων που τελούσαν υπό ηλεκτρονική παρακολούθηση, την διαβίβαση πληροφοριών σχετικά με τα πρόσωπα αυτά, την παρακολούθηση των συστημάτων ελέγχου και σηματοδότησης, αλλά και την άμεση αντίδραση και παροχή πληροφοριών σε περιπτώσεις συναγεμίου. Από ιατρικό πιστοποιητικό του 2017 προέκυψε ότι ο XX αντιμετώπιζε ακουστικό πρόβλημα στο δεξί του αυτί, πρόβλημα που σύμφωνα με τον τελευταίο, διατηρούσε από την παιδική του ηλικία. Ωστόσο, με σχετική του απόφαση εντός του ίδιου έτους, ο διευθυντής της φυλακής Tartu απέλυσε τον XX με την αιτιολόγηση ότι, σύμφωνα με τις σχετικές διατάξεις του εσθονικού δικαίου (και συγκεκριμένα της κανονιστικής απόφασης για τις απαιτήσεις σχετικά με την υγεία των σωφρονιστικών υπαλλήλων), ο εν λόγω σωφρονιστικός υπάλληλος δεν κατείχε την απαιτούμενη ακουστική οξύτητα που απαιτούσε η άσκηση των καθηκόντων του.

Ως εκ τούτου, ο XX προσέφυγε πρωτίστως στο αρμόδιο διοικητικό πρωτοδικείο, ισχυριζόμενος ότι η απόλυσή του ήταν παράνομη, δεδομένου ότι η κρίσιμη κανονιστική απόφαση εισήγαγε διάκριση λόγω αναπηρίας. Η αγωγή του απορρίφθηκε, διότι το εκδικάζον δικαστήριο έκρινε ότι η θέσπιση ενός ελάχιστου ορίου αντίληψης του ήχου για τους σωφρονιστικούς υπαλλήλους αποτελεί ένα δικαιολογημένο και αναλογικό μέτρο.

<sup>15</sup> *Tartu Vangla*, ό.π., σκ. 33 και *Komisija za zashtita ot diskriminatsia*, ό.π., σκ. 45.

<sup>16</sup> Το άρθρο 9 της Οδηγίας έχει μεταφερθεί στην Ελλάδα με το άρθρο 8 του Ν. 4443/2016.

<sup>17</sup> *Komisija za zashtita ot diskriminatsia*, ό.π., σκ. 36, L. WADDINGTON, EU Criminal Law and Persons with Disabilities: Reflections on "Vulnerability" and the Influence of the CRPD, ό.π., σ. 180-181.

<sup>18</sup> R. XENIDIS, The Polysemy of Anti-Discrimination Law: The Interpretation Architecture of the Framework Employment Directive at the Court of Justice, ό.π., σ. 1657-1662. Βλ. ιδίως για τα ΑμεΑ, τη νομολογία του ΔΕΕ για τις διακρίσεις ανάμεσα σε δύο διαφορετικές κατηγορίες ΑμεΑ, οι οποίες επίσης emπίπτουν εντός της Οδηγίας 2000/78, C-406/15, *Milkova*, 09.03.2017, ECLI:EU:C:2017:198 και C-16/19, *VL*, 26.01.2021, ECLI:EU:C:2021:64, σκ. 35.

Αντίθετα, το αρμόδιο εφετείο σε δεύτερο βαθμό εξαφάνισε την πρωτοβάθμια απόφαση και χαρακτήρισε την απόλυση του ΧΧ παράνομη, επιδικάζοντας αποζημίωση υπέρ του. Το εφετείο θεώρησε πως οι απαιτήσεις περί ακουστικής οξύτητας της κανονιστικής απόφασης ήταν αντίθετες προς το Σύνταγμα και συγκεκριμένα τόσο προς την αρχή της ίσης μεταχείρισης, όσο και την αρχή της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης, αρχές που κατοχυρώνονται στο ανώτατο νομοθετικό κείμενο της χώρας. Μάλιστα, το δικαστήριο αυτό παρέπεμψε την υπόθεση στο Ανώτατο Δικαστήριο της Εσθονίας, κινώντας με αυτόν τον τρόπο διαδικασία ελέγχου συνταγματικότητας των διατάξεων της κανονιστικής απόφασης.

Το Ανώτατο Δικαστήριο της Εσθονίας, ήτοι το αιτούν δικαστήριο, επεσήμανε ότι πράγματι η διαρκής εξασφάλιση της επιχειρησιακής ετοιμότητας και της εύρυθμης λειτουργίας των αστυνομικών και σωφρονιστικών υπηρεσιών μπορεί να συνιστά θεμιτό σκοπό που να δικαιολογεί μία διαφορετική μεταχείριση, εντούτοις, θα πρέπει παράλληλα να εξακριβωθεί το αν η εθνική αυτή διάταξη θέτει απαίτηση ανάλογη προς τον επιδιωκόμενο σκοπό. Συνεπώς, στο πλαίσιο αυτό, το αιτούν δικαστήριο απέστειλε προδικαστικό ερώτημα προς το ΔΕΕ, διερωτώμενο για το αν η Οδηγία 2000/78 είναι σύμφωνη με την κρίσιμη κανονιστική απόφαση, ιδίως αν ληφθεί υπόψη ότι δεν επέτρεπε στον σωφρονιστικό υπάλληλο να κάνει χρήση ακουστικών βοηθημάτων.

Σε πρώτη φάση, το ΔΕΕ επιβεβαίωσε ότι η κανονιστική απόφαση, καθώς αφορά τους όρους πρόσληψης και απόλυσης, κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1, στ. α' και γ', της Οδηγίας 2000/78 εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της τελευταίας. Στην συνέχεια, το Δικαστήριο, αναγνωρίζοντας ότι η κανονιστική απόφαση εισάγει διακριτική μεταχείριση, αφού άτομα με μειωμένη ακουστική οξύτητα αντιμετωπίζονται λιγότερο ευνοϊκά από τα υπόλοιπα άτομα ως προς την πρόσληψη ή την απασχόλησή τους ως σωφρονιστικοί υπάλληλοι, αντιμετώπισε το ζήτημα αν η διακριτική αυτή μεταχείριση μπορεί να δικαιολογηθεί ως ουσιαστική και καθοριστική επαγγελματική προϋπόθεση, σύμφωνα με το (στενά ερμηνευόμενο, όπως αναφέρθηκε παραπάνω) άρθρο 4 παρ. 1 της Οδηγίας.

Συνακόλουθα, το Δικαστήριο τόνισε αρχικά ότι, σύμφωνα με την αιτιολογική σκέψη 18 της Οδηγίας, αποτελεί θεμιτό στόχο η διασφάλιση της επιχειρηματικής ετοιμότητας και της εύρυθμης λειτουργίας των αστυνομικών και σωφρονιστικών υπηρεσιών και συνεπώς η Οδηγία δεν (μπορεί να) επιβάλλει, καταρχάς, την πρόσληψη ή την διατήρηση της απασχόλησης προσώπων χωρίς την απαιτούμενη επαγγελματική επάρκεια για την άσκηση όλων των καθηκόντων στα οποία ενδέχεται να κληθούν. Στο ίδιο μήκος κύματος, το άρθρο 2 παρ. 5 της Οδηγίας αναφέρεται ότι δεν τίγονται τα μέτρα που προβλέπει η εθνική νομοθεσία και τα οποία σε μια δημοκρατική κοινωνία είναι αναγκαία για την ασφάλεια, την προάσπιση της τάξης και την πρόληψη ποινικών παραβάσεων, την προστασία της υγείας και των δικαιωμάτων και ελευθεριών άλλων. Επομένως, εντός του πλαισίου αυτού, το ΔΕΕ θεώρησε ότι το ελάχιστο επίπεδο ακουστικής οξύτητας που απαιτήθηκε από τον σωφρονιστικό υπάλληλο στην συγκεκριμένη περίπτωση αποτελεί πράγματι ουσιαστική και καθοριστική επαγγελματική προϋπόθεση κατά το άρθρο 4 παρ. 1.

Στη συνέχεια, το ΔΕΕ εξέτασε το κατά πόσο η προϋπόθεση αυτή είναι συμβατή με την αρχή της αναλογικότητας. Κατά τον έλεγχο αυτό, το Δικαστήριο «ενεργοποίησε» το άρθρο 5 της Οδηγίας για τις εύλογες προσαρμογές και σημείωσε ότι η κρίσιμη κανονιστική απόφαση δεν λάμβανε υπόψη ότι το πρόβλημα ακοής δύναται να «διορθωθεί» με βοηθήματα ακοής. Μάλιστα, παρέπεμψε για την υποχρέωση των εύλογων προσαρμογών (με τον περιορισμό του δυσανάλογου βάρους) στην ΔΣΔΑΑ, αναφέροντας ότι η Οδηγία 2000/78 πρέπει να ερμηνεύεται σε συμφωνία με αυτή<sup>19</sup>. Με άλλα λόγια, η εν λόγω υποχρέωση συμβάλλει στην άρση των εμποδίων που εμποδίζουν τα ΑμεΑ κατά την πλήρη και αποτελεσματική πρόσβασή τους στον τομέα της απασχόλησης σε ισότιμη βάση με τους άλλους. Ως εκ τούτου, το ΔΕΕ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το γεγονός πως η κανονιστική απόφαση δεν επιτρέπει την αναζήτηση εύλογων προσαρμογών αλλά κατευθύνει απευθείας προς την απόλυση του εκάστοτε ΑμεΑ, υπερβαίνει το αναγκαίο μέτρο για την επίτευξη των σκοπών που επιδιώκει και άρα αντιτίθεται στο περιεχόμενο της Οδηγίας 2000/78.

Συνολικά, αν και το Δικαστήριο δεν προέβη σε αναφορές σχετικά με την πρόσβαση στην δικαιοσύνη για τα ΑμεΑ (η σύνδεση του δικαιώματος αυτού με το σωφρονιστικό σύστημα ενός κράτους είναι

---

<sup>19</sup> Ο.π., *Tartu Vangla*, σκ. 49.

«χαλαρή» μεν, υπαρκτή δε, όπως θα σημειωθεί στην επόμενη υποενότητα), εντούτοις, οι αναφορές τόσο του ΔΕΕ, όσο και του Γενικού Εισαγγελέα στην πρότασή του<sup>20</sup> στην ΔΣΔΑΑ περί εύλογων προσαρμογών και απαγόρευσης των διακρίσεων, σε συνδυασμό με την ερμηνευτική σύγκλιση της Οδηγίας με την Σύμβαση είναι ιδιαίτερα θετικές για την ομοιόμορφη προστασία των δικαιωμάτων των ΑμεΑ.

### 1.2. TC και UB κατά Επιτροπής Καταπολέμησης των Διακρίσεων

Στην δεύτερη υπόθεση και πιθανώς την πιο σημαντική για τα ζητήματα πρόσβασης στην δικαιοσύνη που μας απασχολούν, η VA, άτομο με πλήρη απώλεια όρασης και απόφοιτη νομικής σχολής στην Βουλγαρία, διορίστηκε ως ένορκος το 2014 στο πλαίσιο σχετικής ποινικής διαδικασίας. Παρά την ορκωμοσία της ως ενόρκου, δεν συμμετείχε ως τέτοια σε καμία διαδικασία, ενώ δεν έλαβε καμία απάντηση κατά την επικοινωνία της με τον αρμόδιο δικαστικό σχηματισμό. Συνακόλουθα, προσέφυγε στην Επιτροπή Καταπολέμησης των Διακρίσεων, ισχυριζόμενη ότι υπέστη διακριτική μεταχείριση τόσο από την δικαστή UB που δεν της είχε επιτρέψει την συμμετοχή της ως ενόρκου στην κρίσιμη διαδικασία, όσο και από τον πρόεδρο του δικαστηρίου TC, ο οποίο δεν απάντησε σε κανένα αίτημά της. Από την πλευρά τους, οι δύο δικαστές επικαλέστηκαν την φύση των υποχρεώσεων του ενόρκου, η οποία απαιτεί ιδιαίτερα σωματικά χαρακτηριστικά, σε συνδυασμό με την τήρηση των αρχών του ποινικού κώδικα ως στοιχεία που δικαιολογούσαν την διακριτική μεταχείριση της VA, επιχειρήματα που εν τέλει απορρίφθηκαν από την Επιτροπή, η οποία δέχτηκε ότι οι δύο δικαστές ήταν υπεύθυνοι για διάκριση λόγω αναπηρίας σε βάρος της VA.

Με την σειρά τους, οι TC και UB προσέβαλαν την απόφαση της Επιτροπής ενώπιον του αρμόδιου διοικητικού πρωτοδικείου στην Σόφια, το οποίο ωστόσο επιβεβαίωσε την απόφαση της Επιτροπής, αναφέροντας ότι αποτελεί διάκριση να τεκμαίρεται ότι η ύπαρξη κάποιας αναπηρίας στερεί από το άτομο την ικανότητα να τηρήσει τις θεμελιώδεις αρχές της ποινικής διαδικασίας. Παράλληλα, το δικαστήριο επεσήμανε ότι από το 2016 η VA συμμετείχε κανονικά σε ακροαματικές διαδικασίες, μετά την τροποποίηση εθνικού νόμου που επέτρεψε τον ηλεκτρονικό διορισμό των ενόρκων. Η υπόθεση κατέληξε στο Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο της Βουλγαρίας (αιτούν δικαστήριο), το οποίο επεσήμανε ότι δεν προκύπτει με σαφήνεια το αν η άνιση μεταχείριση της VA είναι συμβατή με την ΔΣΔΑΑ, τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ και την Οδηγία 2000/78 και συνεπώς απέστειλε σχετικό προδικαστικό ερώτημα προς το ΔΕΕ.

Το Δικαστήριο προσδιόρισε αρχικά ποιες είναι οι κρίσιμες για την υπόθεση διατάξεις του Χάρτη. Ειδικότερα, αναφέρθηκε πρώτον, στο άρθρο 21, το οποίο κατοχυρώνει την γενική ενωσιακή αρχή απαγόρευσης των διακρίσεων, που εξειδικεύεται στην Οδηγία 2000/78 και δεύτερον στο άρθρο 26 περί του δικαιώματος των ΑμεΑ στην αυτονομία, αλλά και την συμμετοχή τους στον κοινωνικό και επαγγελματικό βίο. Στη συνέχεια, το ΔΕΕ έκρινε ότι η υπόθεση εντάσσεται στο πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας, καθώς η άσκηση των καθηκόντων του ενόρκου (σύμφωνα με το βουλγαρικό δίκαιο) συνιστά αμειβόμενη επαγγελματική δραστηριότητα και άρα η εξέταση της πιθανής διακριτικής μεταχείρισης σχετίζεται με τις συνθήκες απασχόλησης της VA, κατά την διατύπωση του άρθρου 3 παρ. 1 στ. α' και γ' της Οδηγίας<sup>21</sup>.

Στο πλαίσιο αυτό, όπως και στην υπόθεση *Tartu Vangla*, το ΔΕΕ εξέτασε το κατά πόσο η διαφορετική μεταχείριση που υπέστη η VA ως άτομο με αναπηρία, θα μπορούσε να δικαιολογηθεί ως ουσιαστική και καθοριστική επαγγελματική προϋπόθεση κατά το άρθρο 4 της Οδηγίας. Το Δικαστήριο βασίστηκε εκ νέου στο άρθρο 5 της Οδηγίας για τις εύλογες προσαρμογές, ως βασικό άξονα κατά την πραγματοποίηση του ελέγχου αναλογικότητας του επιδιωκόμενου σκοπού (την τήρηση των αρχών του

<sup>20</sup>. Προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα στην υπόθεση ΔΕΕ C-795/19, 25.11.2020, ECLI:EU:C:2020:961, σκ. 50.

<sup>21</sup>. Πρέπει να τονιστεί βέβαια στο σημείο αυτό, ότι η αντιμετώπιση της θέσης ενός ενόρκου ως μορφή απασχόλησης δεν συναντάται σε όλα τα κράτη-μέλη της ΕΕ, όπως εν προκειμένω στην περίπτωση της Βουλγαρίας. Ο Γεν. Εισαγγελέας στις προτάσεις του αναφέρει ότι άλλα 15 κράτη-μέλη ακολουθούν μία προσέγγιση, παρόμοια με αυτή της Βουλγαρίας, όπου οι ένοργοι συμμετέχουν στις συνεδριάσεις και τις διασκέψεις με τους επαγγελματίες δικαστές, σε μικτά ορκωτά δικαστήρια, αν και δεν καθιστά σαφές το αν αντιμετωπίζονται ως εργαζόμενοι όπως στην Βουλγαρία. Σε κάθε περίπτωση, κατά πάσα πιθανότητα, η Οδηγία 2000/78 δεν θα εφαρμοζόταν στα κράτη-μέλη που οι ένοργοι δεν έχουν το καθεστώς του απασχολούμενου, βλ. Προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα στην υπόθεση ΔΕΕ C-824/19, 22.04.2021, ECLI:EU:C:2021:324, σκ. 57 μαζί με τη σχετική υποσημείωση. L. WADDINGTON, *Komisija za zashtita ot diskriminatsia (HvJ EU, C-824/19) No blanket exclusion of blind person from being employed as a juror*, (2)European Human Rights Cases Updates, 2022, σ. 5-6.

κώδικα ποινικής δικονομίας και συγκεκριμένα της αρχής της αμεσότητας και της άμεσης εκτίμησης των αποδεικτικών στοιχείων) με το ληφθέν μέτρο (τον αποκλεισμό της VA από τη συμμετοχή στις ακροαματικές διαδικασίες). Αφού τόνισε και πάλι την σημασία των εύλογων προσαρμογών σε συνάρτηση με τον Χάρτη και την ΔΣΔΑΑ, το ΔΕΕ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι, αν και ο προαναφερόμενος σκοπός είναι μεν θεμιτός, ο πλήρης αποκλεισμός της VA από την άσκηση των καθηκόντων της ως ενόρκου, χωρίς να ελεγχθεί το αν υπάρχει η δυνατότητα εφαρμογής εύλογων προσαρμογών, υπερβαίνει το μέτρο του αναγκαίου, ιδίως ενόψει της δυνατότητας ηλεκτρονικού διορισμού των ενόρκων από το 2016 στην Βουλγαρία.

Όπως και στην περίπτωση της *Tartu Vangla*, έτσι και εν προκειμένω, το άρθρο 13 της ΔΣΔΑΑ για την πρόσβαση στην δικαιοσύνη απουσίαζε από τον συλλογισμό του ΔΕΕ. Ωστόσο, ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι η διάταξη αυτή εντοπίζεται στις προτάσεις του Γεν. Εισαγγελέα της υπόθεσης, ο οποίος μάλιστα ενσωμάτωσε στο σκεπτικό του και επιπλέον υλικό διεθνούς δικαίου που εξειδικεύει το άρθρο 13 και συγκεκριμένα τις Διεθνείς αρχές και οδηγίες σχετικά με την πρόσβαση στη δικαιοσύνη των ατόμων με αναπηρία» τις οποίες έχει εκδώσει ο ΟΗΕ. Ο Γεν. Εισαγγελέας τόνισε ότι ενόψει της υπεροχής των διεθνών συμφωνιών που συνάπτει η ΕΕ έναντι του δευτερογενούς ενωσιακού δικαίου, η Οδηγία 2000/78 πρέπει να ερμηνευτεί σε συμφωνία ιδίως με την ΔΣΔΑΑ, λογική που εξάλλου ακολούθησε και το ΔΕΕ στην τελική του απόφαση<sup>22</sup>.

## V. Ανάγνωση των δύο αποφάσεων υπό το πρίσμα της πρόσβασης στη δικαιοσύνη

Όπως μπορεί να γίνει αντιληπτό από την παραπάνω έκθεση των δύο αποφάσεων, το ΔΕΕ επικεντρώθηκε κατά βάση στην ερμηνεία της Οδηγίας και οι αναφορές στην ΔΣΔΑΑ περιορίστηκαν σε ό,τι έχει να κάνει με την έννοια των εύλογων προσαρμογών. Ωστόσο, αυτή η απουσία του άρθρου 13 ΔΣΔΑΑ για την πρόσβαση στην δικαιοσύνη δεν μας εμποδίζει να βρούμε τον σχετικό σύνδεσμο των αποφάσεων αυτών με το εν λόγω άρθρο/δικαίωμα. Πράγματι, ο σύνδεσμος αυτός μπορεί να εντοπιστεί σε δύο κύρια σημεία.

Πρώτον, όπως προαναφέρθηκε, το πεδίο εφαρμογής *ratione personae* του άρθρου 13 περιλαμβάνει τόσο τους άμεσους όσο και τους έμμεσους συμμετέχοντες σε μία δίκη/στην όλη διαδικασία απονομής δικαιοσύνης γενικότερα, επομένως η αρχή της απόλαυσης του δικαιώματος αυτού σε ίση βάση με τα άτομα που δεν έχουν κάποια αναπηρία φαίνεται να περιλαμβάνει καταρχάς τόσο τους ενόρκους, όσο και τους σωφρονιστικούς υπαλλήλους. Ειδικά για τους ενόρκους, η Επιτροπή της ΔΣΔΑΑ έχει ήδη κρίνει σε δύο αποφάσεις του ότι τα καθήκοντα των τελευταίων εντοπίζονται εντός του κανονιστικού περιεχομένου του άρθρου 13<sup>23</sup>, επομένως η αμεσότητα της σύνδεσης ανάμεσα στην απόφαση VA και την πρόσβαση στην δικαιοσύνη είναι εμφανής.

Από την άλλη πλευρά, η συσχέτιση της *Tartu Vangla* και της περίπτωσης ενός σωφρονιστικού υπαλλήλου με την πρόσβαση στην δικαιοσύνη έχει πιθανόν πιο δύσκολη θεμελίωση. Ωστόσο, λαμβάνοντας ως δεδομένο ότι η συμμετοχή στις νομικές διαδικασίες περιλαμβάνει την έρευνα και άλλα (προκαταρκτικά) στάδια, σύμφωνα με την διατύπωση του άρθρου 13, το τελευταίο σχετίζεται με όλες τις φάσεις μίας δικαστικής διαδικασίας, άρα και εκείνες που πραγματοποιούνται σε μεταγενέστερο στάδιο, συμπεριλαμβανομένου του σταδίου εκτέλεσης της ποινής, με άλλα λόγια το σωφρονιστικό σύστημα και όσους εντάσσονται σε αυτό, δηλαδή (και) τους σωφρονιστικούς υπαλλήλους<sup>24</sup>.

<sup>22</sup>. Προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα στην υπόθεση ΔΕΕ C-824/19, 22.04.2021, ECLI:EU:C:2021:324, σκ. 80-85. Ο Γεν. Εισαγγελέας μάλιστα αναφέρθηκε σε συγκεκριμένα παραδείγματα εύλογων προσαρμογών, οι οποίες θα μπορούσαν να πραγματοποιηθούν στην προκειμένη περίπτωση, όπως η παράθεση εγγράφων σε γραφή Μπράιγ. Σε κάθε περίπτωση, γίνεται δεκτό γενικότερα, ότι οι Γεν. Εισαγγελείς τείνουν να ασχολούνται περισσότερο με την ΔΣΔΑΑ συγκριτικά με τις αποφάσεις καθ'αυτές του ΔΕΕ, βλ. L. WADDINGTON, *The European Union*, σε: L. Waddington / A. Lawson (επιμ.), *The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities in Practice: A Comparative Analysis of the Role of Courts*, 2018, σ. 151.

<sup>23</sup>. Βλ. τις αποφάσεις της Επιτροπής της ΔΣΔΑΑ, *Gemma Beasley v. Australia*, 01.04.2016, CRPD/C/15/D/11/2013 και *Michael Lockrey v. Australia*, 01.04.2016, CRPD/C/15/D/13/2013. Οι εν λόγω αποφάσεις της Επιτροπής αφορούσαν την έλλειψη εύλογων προσαρμογών που εμπόδιζε δύο κωφούς ενόρκους από το να ασκήσουν τα καθήκοντά τους.

<sup>24</sup>. D. FERRI / L. URZEL, *The Employment Equality Directive and Access to Justice for Persons with Disabilities: Some Reflections in Light of Tartu Vangla and Komisija za Zashtita ot Diskriminatsia*, σε: P. Czech et al. (επιμ.), *European Yearbook on Human Rights*, 2022, σ. 95.

Δεύτερον, το ΔΕΕ αναφέρθηκε σε εύλογες προσαρμογές οι οποίες απουσίαζαν στις περιπτώσεις των κύριων δικών. Αν και το άρθρο 13 δεν αναφέρεται ακριβώς σε εύλογες προσαρμογές αλλά σε διαδικαστικές και κατάλληλες για την ηλικία προσαρμογές/διευκολύνσεις (*procedural and age appropriate accommodations*), εντούτοις, μπορούμε να δεχτούμε, ότι η γενική λογική και ο στόχος των εύλογων προσαρμογών είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με την πρόσβαση στην δικαιοσύνη και άρα το ΔΕΕ είναι και στην περίπτωση αυτή, συνεπές με το άρθρο 13. Εξάλλου, οι δύο προαναφερόμενες αποφάσεις της Επιτροπής της ΔΣΔΑΑ έκριναν ότι υπήρξε παραβίαση, μεταξύ άλλων, και του άρθρου 13 παρ. 1, ακριβώς λόγω της έλλειψης εύλογων προσαρμογών από την πλευρά της Αυστραλίας, εντάσσοντας συνεπώς την λογική των προσαρμογών αυτών στο δικαίωμα πρόσβασης στην δικαιοσύνη, κάτι που γίνεται δεκτό και στην θεωρία<sup>25</sup>.

Συνεπώς, το συμπέρασμα που μπορούμε να εξάγουμε από τις δύο αυτές αποφάσεις έγκειται στο εξής: σαφώς, οι δύο υποθέσεις εμπίπτουν στο προστατευτικό πλαίσιο του άρθρου 13 της ΔΣΔΑΑ, αλλά παράλληλα, η ευρεία ερμηνεία που δίνεται στην Οδηγία 2000/78 συμπίπτει με το επίσης ευρύ κανονιστικό περιεχόμενο του άρθρου 13, καθιστώντας έτσι τα ζητήματα σχετικά με την πρόσβαση των ΑμεΑ στην δικαιοσύνη *de facto* κομμάτι του προστατευτικού πλαισίου της Οδηγίας. Το πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας, με άλλα λόγια, διευρύνεται μέσα από την ερμηνεία που δίνει το ΔΕΕ όσον αφορά την αρχή της μη διάκρισης σε συνδυασμό με την κοινωνική-οικονομική λειτουργία που επιτελεί η Οδηγία αυτή<sup>26</sup>.

## VI. Κατακλείδα

Είναι εμφανές ότι το ΔΕΕ εμφανίζεται αρκετά διστακτικό ως προς την ενασχόλησή του με το άρθρο 13 της ΔΣΔΑΑ και γενικότερα με τα ζητήματα που αφορούν την πρόσβαση στην δικαιοσύνη (τόσο για τα ΑμεΑ, όσο και για τα άτομα χωρίς αναπηρία), δεδομένου ότι τα ζητήματα αυτά είναι αρκετά ευαίσθητα και εντάσσονται σε μεγάλο βαθμό στην σφαίρα επιρροής των κρατών μελών. Ωστόσο, παρά την έλλειψη των αναφορών αυτών στις δύο αποφάσεις που αναλύθηκαν στο παρόν κείμενο (με εξαίρεση φυσικά τις προτάσεις του Γεν. Εισαγγελέα), η όλη ανάλυση και η ερμηνεία που πραγματοποιήθηκε, έχει την σημασία της λόγω της παράλληλης απουσίας ενός ενωσιακού νομοθετήματος που θα απαγορεύει τις διακρίσεις (συμπεριλαμβανομένων των λόγων αναπηρίας) γενικότερα, εκτός του τομέα της απασχόλησης. Σε κάθε περίπτωση, πρέπει να τονιστεί ότι πέρα από το αυστηρά προσδιορισμένο νομοθετικό πλαίσιο, το ενδιαφέρον της ΕΕ για την πρόσβαση στην δικαιοσύνη των ΑμεΑ είναι αυξημένο (Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την Αναπηρία 2021-2030, η οποία περιλαμβάνει ειδική πρόβλεψη για την βελτίωση της πρόσβασης στην δικαιοσύνη). Ταυτόχρονα, οι σχολιαζόμενες αποφάσεις αποδεικνύουν την ευρωστία του δικαίου διακρίσεων της ΕΕ, καθώς και το ερμηνευτικό εύρος ειδικότερα, της Οδηγίας 2000/78.

---

<sup>25</sup>. D. FERRI / L. URZEL, *The Employment Equality Directive and Access to Justice for Persons with Disabilities: Some Reflections in Light of Tartu Vangla and Komisia za Zashtita ot Diskriminatsia*, ό.π., σ. 95-96, E. FLYNN, *Article 13-Access to Justice*, ό.π., σ. 393.

<sup>26</sup>. D. FERRI / L. URZEL, *The Employment Equality Directive and Access to Justice for Persons with Disabilities: Some Reflections in Light of Tartu Vangla and Komisia za Zashtita ot Diskriminatsia*, ό.π., σ. 96-97.